Hayat, Siyaset ve Edebiyat[*]

Vefa Taşdelen

Giriş

Siyaset, kuramsal kökleri ve temelleri olan pratik bir edimdir; pratik bir edim olduğu gibi kendisinin dışındaki tüm pratik edimleri, yapıp etmeleri de etkileyen "temel aygıt" konumundadır. Onun alanı, insanî-tarihsel varoluş alanıdır. Bu pratik alan, edebiyatın başlıca besin alanıdır. Zira o, soyut bir çalışma değil, her zaman varoluşun sıcak ocağında pişen, oradan türeyen bir çalışmadır. Soyut ve kavramsal değil, tüm varlığını somut varoluş durumlarına olan bağlılığında bulan bir sanattır. Bununla birlikte her edebiyat eseri yine de zayıf ya da güçlü bir düşünce dokusunu kendi özünde gizler. Ne kadar ustaca gizlerse o kadar canlı bir görünüm kazanır. Yaşanmışlık, bir yönüyle tarihe, bir yönüyle edebiyata hayat verir. Bu tarihsel yapı, bilimsel bir görünüm ortaya koymadan önce sanatsal bir tarz ortaya koyar. Tarihin asırlarca, bilime değil, edebiyata ait bir tür olarak algılanmasının temelinde de, bir yaşanmışlığı anlatıyor oluşu rol oynar. Zira onda insan kendine özgü, diğerlerinden farklı, bir kerelik, ama sadece bir kerelik öyküsünü anlatır. Belki bu tekil özelliğinden dolayı tarih asırlar boyu bilimsel bir bilme faaliyeti olarak değil, bir edebiyat türü olarak görülmüş; gerçeklik boyutu ile değil, eğitici ve eğlendirici boyutu ile yarı fantezi bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Düşünce tarihinde, edebiyatla siyaset arasındaki ilişki Platon'a kadar geri götürülebilir; hatta "güzel", "etkili" ve "ikna edici" konuşmayı meslekleri olarak gören, bu mesleği öğrenmek isteyen gençlere aile ve ülke yönetiminde başarı vaadinde bulunan sofistlere kadar. Ama her konuşmanın "bir şey üzerine konuşma" olduğunu söyleyen Sokrates, sofistlerin hangi konu üzerinde konuştuklarını sorduğunda, onları bir içtenlik sınavından da geçirir; inandırıcılıklarını ve güvenirliklerini sorgulanır hale getirir. Güzel konuşma, belirli bir konu üzerinde konuşma olmayacaksa, ne üzerine olacaktır? Boş ve içeriksiz bir konuşma mı olacaktır? Sofistlerin bu yaklaşımları ile bir yandan edebiyata, bir yandan siyasete karşı beslenen olumsuz yargılar arasında bir paralellik kurulabilir. Edebiyat yapmayı "boş söz söyleme sanatı" olarak görenlerin tutumuyla retorik sanatını "içeriksiz konuşma sanatı" olarak ortaya koyanların tutumu örtüşür. Sofistlerden "bir şey üzerine" konuşmalarını bekleyen Sokrates, söze, hitabete bir içerik-değeri yüklerken haklıdır: sözün değeri bir şey söyleme gücüyle orantılıdır. Sofistlerin "etkili" ve "ikna edici" konuşma sanatları, siyaset alanında da kendine verimli bir yer bulmuştur. Büyük kitleleri etkilemek için, belirli bir şey üzerine ciddi ve gerçekçi bir şekilde konuşmaya gerek yoktur; önemli olan etkileyici ve sürükleyici bir

[*] *Bizim Külliye Dergisi*, yıl: 2011, sayı: 48, s. 11-14.

şekilde konuşabilmektir. Siyaset alanı söz konusu olduğunda, bu "kandırıcı retorik" geçmişte olduğu gibi günümüzde de kendisine taraftar bulabilmektedir.

Platon, ilk sansürcüdür. Devleti yöneten kişilerin şairleri, efsane anlatıcılarını, ressamları ve müzisyenleri denetlemesi gerektiğini düşünür. Sanatlarını metafor üzerine kuran şairlere, duygu temelli sanat icra eden müzisyenlere ideal devlet tasarımı içinde yer vermez. Onların, ancak toplumun ve devletin selameti doğrultusunda bir işlevleri olabileceğini düşünür. Platon'un bu tutumu, "sansür" fikrinin düşünce tarihi içindeki ilk sistematik ifadesini oluşturur. O, bununla da yetinmez, masalların (*mitos*) nasıl anlatılması gerektiği konusu üzerinde de durur; bu anlatımların ahlaksal ve dinsel tutumlar üzerindeki etkilerini tartışır. Sanatları, insanlar üzerindeki korku ve cesaret gibi zihinsel ve duygusal etkileri açısından ele alır. İnsanları duygusal zaafa ve korkuya sevk edecek, onları cesaretten ve savaştan alıkoyacak sanat biçimlerini hoş karşılamaz. Platon, o büyük filozof, burada, adeta bir diktatör gibi konuşur. "Belirli insanların değil, tüm insanların mutluluğunu" amaçlayan devlet anlayışı, "himayeci", ama aynı zamanda da "denetleyici" ve "kısıtlayıcı" bir tarzda ortaya çıkar. Bu "güdümlü sanat", daha sonraları pek çok diktatörlükte hayatiyet kazanmıştır. Tarih içinde, çağdaş dünyada bile bunun örneklerine rastlamak mümkündür.

Edebiyat gerçeklerden beslense de imgelem alanında yer alır. İnsanın eylemleri, pratikleri, olanakları ile harekete geçen hayal, varoluş dünyasının yeniden üretilmesine katkı sağlar. Edebiyat, pratik alanın yaşantılarını, varoluş hallerini dil alanında yeniden inşa eder. Onun kökleri bir yandan patik, bir yandan teorik alanda bulunur. Bu iki unsur onu siyaset ve felsefe ile ilişkili hale getirir; pratik alanda siyaset, teorik alanda da felsefe ile bağlantı kurar.

1. Hayatı Üretmenin Aracı Olarak Siyaset

Asıl sorun hayatı üretebilmektir. İnsanoğlu öteden beri güzel yaşamanın, iyi yaşamanın yollarını aramıştır. Hayatının anlamı ile güzel yaşamak arasında ilgi kurmuştur. Kimi zaman mutlu yaşamak olarak görmüştür onu, kimi zaman rahat yaşamak olarak. Bazen haz, bazen tevekkül ağırlıklı bir hayata yönelmiştir. Varoluşun ilk ve öncelikli sorunu, her bireyin bizzat karşılaştığı temel sorun hayatı üretebilmek, geriye dönüp baktığında, "evet, yaşadım" diyebilmektir. Hayatı üretmek, her bir bireyin vazgeçemeyeceği ödevi ve sorumluluğudur. Hayat denilen şey, üretildiği kadar vardır. Kimileri çok üretir onu, kimileri daha az; kimisi anlamlı görür, kimisi değersiz. Kimileri kötü bir yönelim içine girer, kimisi erdemli yaşar. Sonuçta herkes kendi varlığını yontar kendi zamanı içinden, kendi ömrünü çekiçler. Hayatı üretmek önemli bir şeydir; onun dışında kalan her şey ikincildir.

Ama hayat kendi kendine üremez. Hayatı üretmek, bir çabayı, bir eylemi gerektirir. Hayatı üretmek için başka şeyleri üretmek, onu üretebilecek eylemleri gerçekleştirmek gerekir. Bu çabasında insana bilim teknoloji ve eğitim yardımcı olur. Bilim, kendisine ve evrene açılan yolları tanıtır ona. Felsefe anlam sorununu çözümlemesinde yardımcı olur. Din, kendisi ve diğer insanlarla, hayatla ve Tanrı'yla anlamlı ilişkiler kurmasını, bunun sonucunda kendisini dingin kılacak tutumlar sergilemesini sağlar; hayatın anlamı sorununu netleştirir. Böyle bir sorunla karşı karşıya olduğunu ve bu sorunla yüzleşebilecek bir konumda olduğunu öğretir. İnsan hayatı üretirken, kim olmalıyım, nasıl yaşamalıyım sorularına da cevap arar. Hayatı üretmek, "Ben kimim, kim olmalıyım, nasıl yaşamalıyım, hayatımın anlamı ne olmalı?" sorularına cevap vermektir. Hayatın anlamı, bu sorulara verilen sahih ve içtenlikli cevapta ortaya çıkar.

Siyaset, pratik hayata yönelik bir irade biçimini simgeler. Pratik hayatı biçimlendirecek iradeyi, gücü ve erki temsil eder. O, bu güçle, gündelik hayatı düzenler, organize eder. Sokakta, çarşıda pazarda, eğitimde, sağlıkta, işyerinde, gelir düzeyinde, dünya ile olan ilişkilerde siyasetin doğrudan etkisi vardır. İçinde bulunduğumuz konjonktür, nasıl ki bir birey olarak bizi doğrudan etkiliyorsa, politik gidişat da gündelik hayatta olup bitenleri öylece

etkiler. Toplum bireyi, politika da toplum denilen büyük mekanizmayı harekete geçirir, ona bir yön ve biçim verir. Bu şekilde hayatın üretilmesinde birinci derecede etkili olur.

2. Hayatı Yeniden Üretmenin Aracı Olarak Edebiyat

Camus, "Yazmak iki kez yaşamaktır" der. Bu ifade yaşamanın ve yazmanın doğasını iyi karşılar. Bir kez yaşarız, herkes gibi hayatın içinde bulunuruz; bir kez de yazarken yaşarız. İlkinde bilinç düzeyine yansımayan hayat, yazarken doğrudan bilincimize yansır; duygu ve düşünce olarak ifade bulur. Yazarken hayatı bilincimde, gönlümde, kendi iç evrenimde yeniden üretirim. Bu üretim hayatı daha derinden kavramamı sağlar. Ama bir yazar olarak yalnız kendim ikinci kez algılamakla kalmam hayatı, onu okuyan kişiler de aynı şekilde o hayata katılırlar. Bununla da kalmazlar, katıldıkları hayat konusunda bir bilinç elde ederler. Bu nedenle hayat hakkında ne kadar okursak o kadar bilincimiz olur, ne kadar bilincimiz olursa onu o kadar tadarak, hissederek, farkına vararak yaşarız. Yazılmamış hayat, işlenmemiş madenler, sürülmemiş topraklar gibidir; hamdır, bilincin ilmek ve dokularından yoksundur. Bu tür toplumlarda insan ilişkileri kaba ve nezaketten yoksundur. Toplumsal yaşam verimsiz ve çoraktır; estetik duyarlıktan yoksundur. Yazarlar, şairler, seyyahlar, ressamlar, mekânı ve yolu, fakirliği ve zenginliği, sevinci ve hüznü, ayrılığı ve kavuşmayı yeniden işleyerek bilinç düzeyine çıkarırlar. Böylece varoluşun çeşitli halleri konusunda bir bilinç ortaya koyarlar. "Peki, bu bilinç ne işe yarar" diye sorulursa, "Hayatı yeniden yaşamaya, daha güzel yaşamaya yarar.", diye cevap verebiliriz.

Her üretken ve yaratıcı bilinç, kendi zamanının verileri ile doludur, kendi zamanının verileriyle hız, şekil ve yön kazanır. Ama onun kölesi ve tutsağı da olmaz; zira o kendi çağının önüne geçebildiği ölçüde geleceğe kalır, kendi çağının bilincini aşabildiği ölçüde kendi bilincini oluşturur. Şu çok açık bir şeydir: Edebiyat ve sanat eserlerine baktığımız zaman, bu eserlerin ana dokusunu yazarların kendi dönemi oluşturur; bu gayet doğal bir şeydir. Zira her yazar, kendi zamanının sosyal ve siyasi koşulları içinde yaşar, konjonktürden etkilenir. Şu söylenebilir: Her yazarın kendi zamanı ile görülecek hesabı vardır; kendi zamanından alacakları ve ona verecekleri vardır. Yazarken bu hesabın görülmesine yönelir bir bakıma. Bu da onu ister istemez kendi zamanının otoritesi ile karşı karşıya getirir. Türkiye'deki yazar-siyaset ilişkisine bakacak olursak, bir dönemin aydınları ve yazarları arasında neredeyse hapishaneye girmemiş olan yok gibidir. Dolayısıyla yazar, kendi zamanı ile hesaplaşırken ister istemez siyasi otorite ile de karşı karşıya gelir. Böylece geçmişi Platon'a kadar geri giden sansür anlayışı, yazarla siyasi otorite arasında bir denklem oluşturur. Siyasi otorite bu uygulaması ile ona şunu söylemek ister: "Her şeyi yazamazsın. Ancak benim istediklerimi, yine benim izin verdiğim ölçüde yazabilirsin, bana tabi olduğun sürece yazabilirisin, benim hassasiyetlerimi gözettiğin ölçüde yazabilirsin." Tabii ki, bu da yazarlığı bir gönül, akıl, sağduyu ve vicdan işi olmaktan çıkararak bir yandaşlığa, bir alkış tutuculuğa dönüştürür. Kuşkusuz bu da yazarlığın onuru ile bağdaşmayan bir tutum olacaktır.

Edebiyatçı, bir şair, bir öykücü, bir romancı olarak hayatı yeniden üreten kişidir. İlk önce pratik alana bakar, oradan aldıklarını kendi imgelem evreninde yeniden düzenler, yeniden yoğurur, yeniden kurar; bu şekilde sanatsal ölçütler içinde form verir. Ama o her zaman pratik dünya ile ilişki içinde olan biridir. Bunun öncelikli gerekçesi, edebiyatçının bir yazar olmadan önce gündelik hayatın gidişatı içinde, ihtiyaçları ve pratik ilgileri ile yer alan bir kişi olmasıdır. Bu kaygı ve pratik ilgileri ile ilk önce hayatı yaşar, yazma safhasında ise hayatı yeniden üretir. Ama her halükarda onun yazdıkları ve yaşadıkları arasında, yazdıkları ile umut ve korkuları arasında bir ilişki vardır. Dolayısıyla edebiyat eserinin toprağı gündelik hayattır. O bu hayatın içinde büyür, bu hayatın içinde beslenir. Edebiyat eserinin zenginliği ile yaşanan hayatın zenginliği arasında bir koşutluk vardır. Hayatımızın renkleri ne kadar zengin olursa edebiyat eserlerinin varoluşsal dokusu da o kadar zengin olur. Bireylerin zihin ve gönül

dünyası ne kadar rahat olursa, edebiyat ve sanat eserlerinin de belirli bir derinlikte ortaya çıkması beklenir. Eğitimi, ekonomisi, felsefesi, inanış biçimleri zengin olmayan; insanlar arası iletişimin gelişmediği, toplum yapısının katı kurallar tarafından denetlendiği, insanların ruhen, zihnen kendilerini özgür hissedemediği sansürcü toplumlarda edebiyat ileri bir seviye göstermez. Sanatın yaşadığımız hayattan çıkması kaçınılmazdır. Dolayısıyla sanatı ve edebiyatı üretebilmek için öncelikle hayatı üretmek gerekir. Bu noktada siyaset, hayatı üretmenin temel aracı olarak edebiyata dolaylı, ama güçlü bir katkı sağlar. Hayatı üretemeyen toplumların güçlü edebiyat, sanat ve düşünce eserleri ortaya koyması da mümkün değildir. Edebiyatımızın zenginliği, hayatımızın zenginliği kadardır. Ama edebiyattan hayata doğru yansıyan bir katkı da vardır; hayatımızın zenginliği de edebiyatımızın zenginliği kadardır. Bu nedenle edebiyatı zengin olamayan toplumların ileri bir yaşam standardı ortaya koyabileceklerini düşünmemek gerekir.

Sonuç

Edebiyat eserlerine baktığız zaman istisnasız bir şekilde her yazarın kendi zamanından etkilendiğini, kendi zamanının koşulları tarafından kuşatıldığını görürüz. Bu koşullar, siyaset tarafından belirlenir. Siyasetten hayata, hayattan edebiyata doğru bir yansıma vardır. Ama bir de siyasetin yazar üzerinde doğrudan etkileri söz konusudur. Platon'un "sansürcü devlet", "sansürcü toplum" anlayışı zaman içinde gelişmiş ve evrimleşmiştir. Kimi yönetim biçimleri, düşünürleri, sanatçıları ve edebiyatçıları her fırsatta denetlemeyi kendi otoritelerinin yararına görmüşlerdir. Siyaset ve edebiyat arasındaki ilişki, genellikle tek yönlü, siyasetten edebiyata doğru olmuştur. Bu ilişki siyasetin edebiyata katkısı şeklinde değil, daha çok onu denetlemesi ve ondan yararlanması şeklinde ortaya çıkmıştır. Oysa olması gereken siyasetin edebiyatı değil, edebiyatın siyaseti denetlemesidir. Zira edebiyatçılar gönlü, aklı ve vicdanı etkin insanlar olarak insani duyarlığı ve sağduyuyu temsil ederler; huzuru ve barışı temsil ederler, sevgiyi ve hoşgörüyü temsil ederler. Onların, hayatı bilinç düzeyinde yeniden üreten insanlar olarak, siyaset üzerinde bir denetim mekanizması oluşturması, siyasetin sağduyu ve vicdan tarafından denetlenmesi anlamına gelecektir. Bu nedenle siyaset edebiyatı değil, edebiyat siyaseti denetlemeli, yanlış uygulamaları karşısında siyasi erki uyarmalıdır. Sanatı üreten bilinç, savaşın, kavganın, kaosun karşısındadır. Bu bilinç yapısı, bireylerin mutluluğuna, refahına daha çok katkı sağlar.

Sonuç olarak şu söylenebilir: Hayat edebiyatın toprağıdır. Edebiyat bu zemin üzerinde boy verir. Edebiyatın üretilebilmesi için hayatın üretilmesi gerekir. Hayatı üretemeyen toplumlar edebiyatı da üretemezler. Edebiyat özümseyerek, hissederek, bilinçle yaşamamızı sağlar. Varoluşun çeşitli halleri, edebiyatın ve sanatın bakışı ile güzellik ve derinlik kazanır. Neresinden bakarsak bakalım, hayat, siyaset ve edebiyat ayrılmaz bir bütündür. Aralarında her zaman doğrudan bir ilişki ve karşılıklı bir etkileşim vardır.